

A la Mare Montserrat Viñas i Santos, abadessa
18 de gener de 2008

GUIA DE L'ARXIU
MONESTIR DE SANT BENET DE MONTSERRAT

GUIA DE L'ARXIU DEL MONESTIR DE SANT BENET DE MONTSERRAT

El monestir de Sant Benet de Montserrat, com a institució monàstica és la successora d'altres dues institucions, fusionades el dia 13 de maig de 1952: el monestir de Sant Antoni i Santa Clara de Barcelona (1233/36-1952) i el monestir de Sant Benet de Mataró (1881-1952); conseqüentment, acull els fons procedents de la vida comunitària d'aquests tres organismes. L'Arxiu del monestir de Sant Benet és doncs un arxiu de titularitat privada que acull, conserva i organitza dos fons històrics tancats: el fons del monestir de Sant Antoni i Santa Clara de Barcelona (MSCB), el fons del monestir de Sant Benet de Mataró (MBM), procedents de les dues institucions precedents; i gestiona l'arxiu viu de l'actual comunitat de Sant Benet de Montserrat (MSBM), un arxiu obert, i per tant, segueix rebent documentació en l'actualitat generada i rebuda per la comunitat monàstica vigent.

1. Projecte d'actualització de l'arxiu del monestir de Sant Benet de Montserrat

Fases de treball

Adequació de l'espai físic (2000-2001)

La primera fase del procés de remodelació de l'arxiu va suposar la reforma del seu espai físic. L'arxiu era instal·lat en una de les dues torres del monestir, en quatre habitacions i oferia moltes dificultats per a treballar-hi com també per a organitzar-lo de nou.

El Sr. Jordi Bonet, arquitecte de la comunitat, l'abril del 2000, presentà a les monges un projecte d'adequació d'aquest espai, el pensava retornar

a una sola sala, com semblava s'havia fet en el moment inicial de la construcció de la torre, com després es confirmà. S'acceptà i es portà endavant aquesta obra.

Tots els documents es traslladaren a la torre del capítol el dia 29 d'agost del 2000, per tal de treballar amb més comoditats i perquè aquests quedessin més ben preservats.

També es canviaren les finestres adequant-les als requeriments d'un dipòsit actual d'arxiu.

El mobiliari, prestatgeries, taules, vitrines,... començaren a arribar l'any següent, cap a l'abril de 2001 i cap el juliol, la primera de les dues planeres de fusta ignífuga, que hi ha en l'actualitat. Aquest mobiliari de l'arxiu es completaria més tard amb l'adquisició d'un ordinador i amb la compra i renovació de materials d'arxivatge adequats (carpetes de Ph neutres,.....).

Revisió i reorganització dels documents (2001-...)

Calia, un cop endreçat l'espai físic de l'arxiu, endegar pròpiament la reorganització dels documents, començant per establir quants fons d'arxiu hi havia i iniciar la feina per al que semblava ja de fet el més ampli

i significatiu, el fons que havia generat el monestir de Sant Antoni i Santa Clara de Barcelona. Es revisaren tots els documents, caixa per caixa, anotant les principals tipologies documentals i començant ja a preveure el quadre de classificació i les principals sèries. La germana Coloma Boada, responsable de la reorganització de l'arxiu i la professora de Paleografia i Arxivística de la Facultat de Biblioteconomia i Documentació de la UB, Núria Jornet, s'encarregaren d'aquesta tasca, laboriosa i difícil, tant per la manca de descripcions concretes en alguns dels documents com per la manca d'exemples paral·lels que servissin de models en contextos monàstics similars. Mentrestant, a la M. del Mar Albajar, se li encarregà fer una primera prospecció de tota la documentació, comprovant quins comptaven ja amb alguna fitxa descriptiva antiga i el seu estat de conservació. I la M. Lluïsa Orriols, tècnica d'arxius a l'Arxiu Històric Comarcal de Vilanova i la Geltrú, iniciava la transcripció de la sèrie d'inventaris de sagristia i de convent, que es podrien incorporar més endavant a la fitxa descriptiva.

L'automatització de l'arxiu(2003-...)

L'any 2003 es plantejà la informatització de l'arxiu. Després d'unes primeres converses amb Mn. Joan Torra, vicari episcopal de la diòcesi de Vic, que els parlà del projecte d'informatització i inventariació de l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic (ABEV), es contactà amb Remei Perpinyà, professora de la Llicenciatura de Documentació de la UAB i que havia participat en aquest projecte, qui finalment va dissenyar una base de dades per al nostre arxiu amb el programa que proporciona gratuïtament la Unesco, el Winisis 1.4. Aquesta ha estat sens dubte un dels punts forts del programa, a part de les seves característiques tècniques que el fan també adequat per a l'automatització, en el nostre cas, d'arxius. El fet, d'altra banda, que tècnicament permeti fer interrelacions entre registres de la mateixa base de dades el fan idoni per a la descripció arxivística, ja que relaciona jeràrquicament la informació i permet establir relacions

entre els diferents nivells de descripció. Com qualsevol altre sistema de gestió documental, permet recuperar la informació descrita i entrada, i, en quant a sistemes de seguretat, incorpora nivells d'accés segons tipus d'usuaris; finalment, incorpora presentacions de sortida diverses, que permeten la impressió dels més clàssics inventaris a d'altres eines arxivístiques (quadre de classificació).

Atenent les nostres necessitats i amb el paral·lel anàlisi de l'arxiu i els documents, així com el servei requerit, la Dra. Perpinyà dissenyà al final de 2003 i sobre la base del dit programa Winisis, una fitxa descriptiva normalitzada d'acord amb els camps de la ISAD G (International Standard Description. General) (2ona versió, 1999) que ens permetria descriure la documentació de l'Arxiu, ja a nivell dels 3 fons

existents, a nivell de sèries i a nivell de cada unitat documental. Paral·lelament continuava la tasca de sistematització de tipus de documents i grups, i definició d'un quadre de classificació del fons que ens proporcionaria una radiografia ràpida de les principals sèries o grups de documentació.

2. Els fons de l'arxiu del monestir de Sant Benet de Montserrat

A hores d'ara s'ha treballat a fons en el primer dels tres fons, tant a nivell de la documentació d'arxiu com de la seva biblioteca.

a)El fons de Sant Antoni i Santa Clara

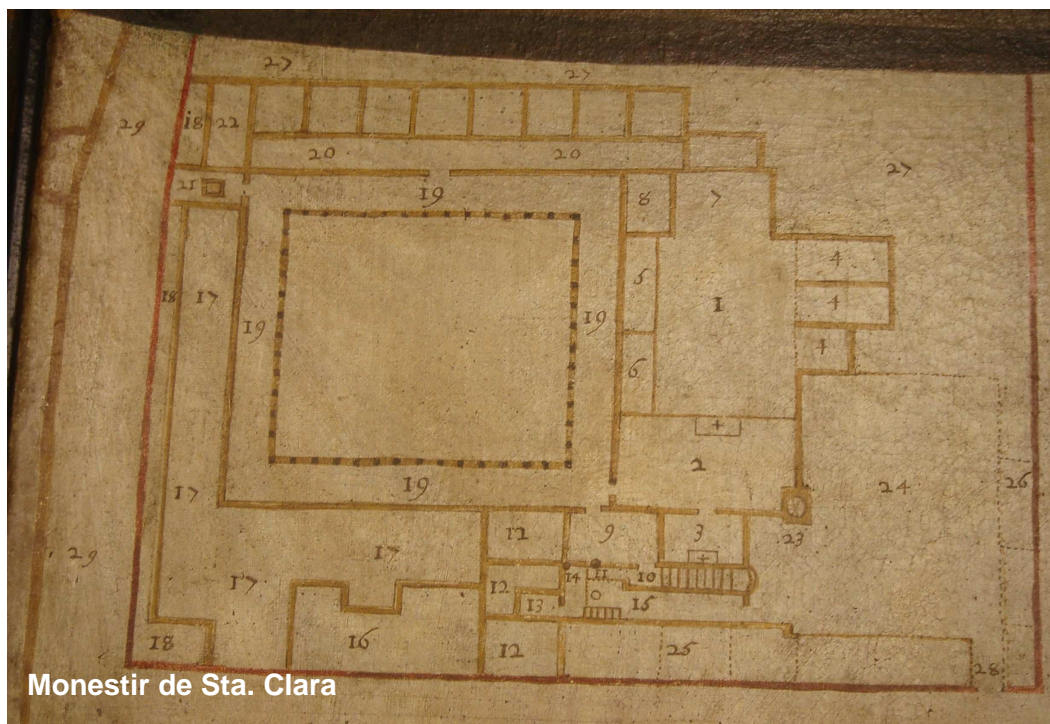
1. Nom i Historia del productor

El monestir és reconegut i documentat a la documentació d'arxiu sota noms diversos: Sant Antoni (perquè l'església va ser consagrada a aquest sant del nou santoral franciscà, Sant Antoni de Pàdua, i és aquest el nom present en un dels primers documents fundacionals, la potestat que els dóna Berenguer de Palou, bisbe de Barcelona, per edificar el monestir, el 1237); Sant Damià (pel nom donat a les primeres clarisses que se sentien successores i lligades al projecte comunitari desenvolupat per Clara d'Assís a Sant Damià); Sant Daniel (per estar situat prop del portal de la muralla amb aquest mateix nom); Sant Antoni i Santa Clara o estrictament Santa Clara de Barcelona (nom que sembla prendre força als segles moderns, quan la comunitat ha entrat ja en l'òrbita benedictina).

El monestir de Sant Antoni i Santa Clara de Barcelona fou el primer monestir de clarisses de terres catalanes i uns dels primers de la Península Ibèrica, al costat dels de Pamplona (1228), Burgos (1234), Saragossa (1234), Salamanca i Zamora que també es fundaren a la dècada del 1230. A Catalunya, li seguiren el monestir de Santa Isabel de Lleida, fundat el 1240, si bé algun historiador fa avançar la data de la seva fundació al 1236. El de Barcelona, per tant, forma part dels primitius monestirs de la segona orde franciscana que apareixen significativament en punts de l'anomenada ruta jacobea, de fort dinamisme urbà i protagonisme de les noves classes mercantils, en la creació dels quals apareixen sovint les misterioses deixebles de la mateixa Santa Clara, presents a llegendes fundacionals, envoltades de misteri i d'una aurèola de santedat reconeguda pels seus contemporanis, i al darrera de les

quals advertim també l'impuls i iniciativa de grups de beates o dones pietoses atretes pels ideals franciscans i el model comunitari i espiritual de les primeres damianites italianes.

La creació del nou cenobi se situa entre dues dates: d'una banda, la del

1233/1234, si seguim la llegenda fundacional (segons la qual dues deixebles i nebodes de Santa Clara, Agnès de Peranda i Clara de Janua, arribaren de manera miraculosa, en una barca sense remes ni veles a la platja de Barcelona, amb la idea de fundar un monestir a terres hispanes) o l'epitafi de la primera abadessa (la mateixa Agnès, protagonista de la llegenda, morta el 1281). I, de l'altra, la del 1236, data del primer document d'arxiu conservat en què un grup de 10 "germanes penitents" (*soror penitentum*) demanen al pontífex, Gregori XI, el nou estatut de "germanes pobres recluses de l'orde de Sant Damià". Aquest és el punt d'arrencada de la nova comunitat que se situà fora muralles però en un espai immers de ple en els processos d'urbanització de la Barcelona medieval: el de les Viles noves que creixen a partir de la vella urbs romana, i en especial la Vila nova de la Ribera, a l'actual Born i la

Ciutadella; zona que mantindrà el pols econòmic de la Barcelona baixmedieval i moderna.

El monestir barceloní ajudà a fundar d'altres comunitats germanes; ja el 1260 sortien de Sant Antoni i Santa Clara un grup de monges per formar part del monestir de Santa Clara de Castelló d'Empúries; el 1308 ajuden a la creació del monestir de Vilafranca del Penedès i possiblement el transvasament més significatiu: el grup de 14 monges que foren el nucli original de la nova comunitat de clarisses de Santa Maria de Pedralbes, fundat el 1327 a iniciativa de la reina Elisenda de Montcada. L'any 1513 la comunitat va passar de l'orde de Santa Clara a la de Sant Benet.

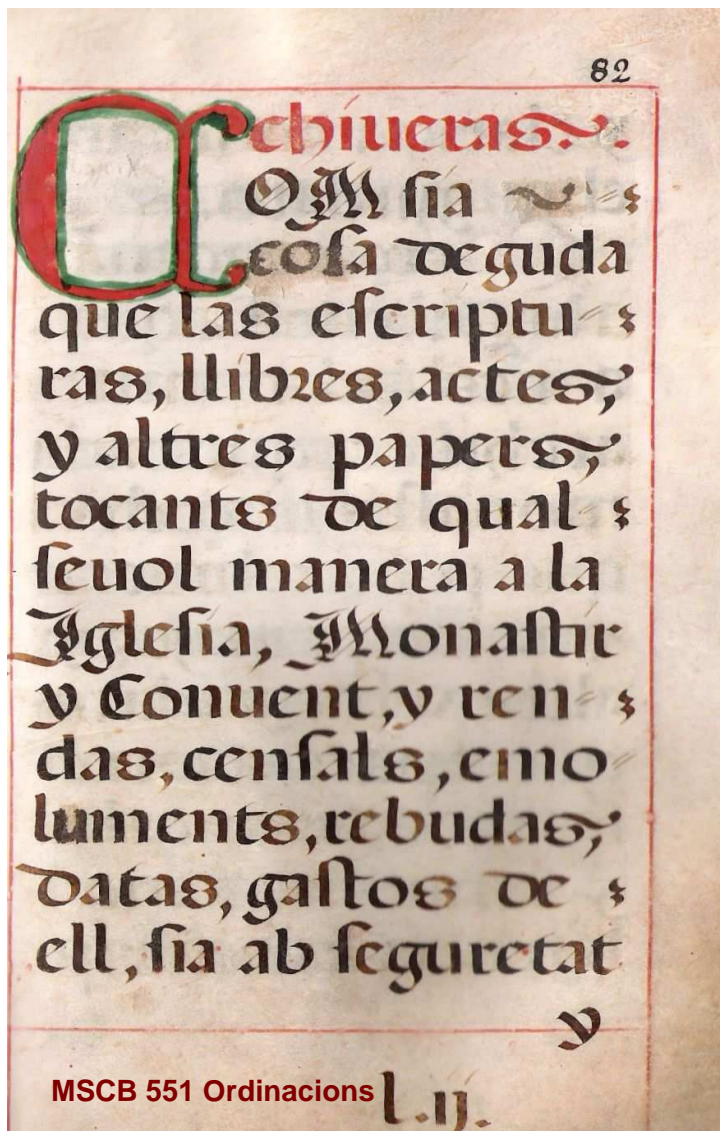
En el seu moment fou un dels monestirs més grans de Barcelona, exponent del gòtic català, amb el seu claustre, que semblantment hauria servit de model per al de Pedralbes. Malmès greument l'edifici, el 1714 per les tropes de Felip V, la comunitat hagué de traslladar-se al Palau Reial de Barcelona (1717), seu de la comunitat fins la Guerra Civil Espanyola. El 1936 s'han d'exiliar de nou i al retorn viuen primer a diversos indrets de la ciutat de Barcelona perquè el Palau ha estat expropiat per l'Ajuntament, fins que pugen al Monestir de Sant Cecília, ubicat a la muntanya de Montserrat, per unir-se el 13 de maig de 1952 a la comunitat de Sant Benet de Mataró deixant d'existir per passar a ser la comunitat de Sant Benet de Montserrat que és actualment la que conserva i gestiona el vell fons de les clarisses-benedictines.

2. Història arxivística

a) La funció arxiu a la institució

La constitució d'un fons arxivístic és paral·lel al mateix naixement de la institució com a tal. Per tant podem suposar que la primera comunitat monàstica de clarisses a la Barcelona del segle XIII, generà i gestionà un

primer arxiu compost principalment pels privilegis fundacionals i constitutius de patrimoni que rebia de les principals autoritats eclesiàstiques i civils del moment; un primer nucli al qual se li afegirien a mitjan segle XIV els primers llibres d'administració i de caràcter comptable de la comunitat. Les mencions a les "caixes de les cartes" que hem trobat als primers inventaris del convent designaria aquest primer espai (el dormitori de les monges, al costat significativament de la caixa o arca amb els diners) i l'existència de l'arxiu: un arxiu que té com a finalitat bàsica la preservació de la memòria patrimonial i jurídica de la institució productora.

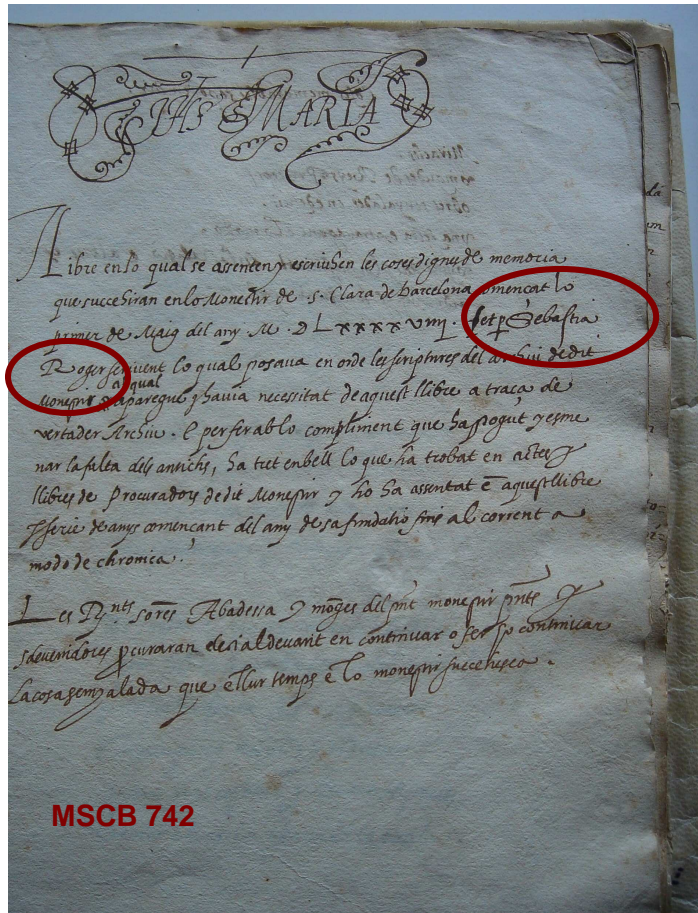

Si bé l'arxiu com a fons o documents és paral·lel a l'existència de la institució, la consciència d'una funció arxiu, amb el que suposa d'organització dels documents, amb unes pràctiques arxivístiques concretes, l'establiment d'un espai més o menys institucionalitzat i la designació d'unes responsables o arxiveres, cal situar-ho en una etapa cronològica posterior. Serà al final del segle XVI, coincidint amb un moment més ampli que recorre la història

dels arxius i l'arxivística a nivell general, d'interès per l'organització dels arxius, quan es posen les bases per a la configuració d'un arxiu monàstic i la pràctica i servei que comporta. Un moment que coincideix significativament amb l'inici del que podríem considerar l'arxivística eclesiàstica, que pren forma essencialment a partir d'algunes de les disposicions en matèria d'arxius i documents establertes al Concili de Trento (1545-1563). Trento representà doncs un punt de partida al desenvolupament clar i conscient de la pràctica arxivística al sí de l'església, en reorganitzar tot el volum documental que s'havia generat des de l'època medieval, tot potenciant i fent obligatòria alguna de la documentació generada o rebuda per les institucions. Des d'aleshores les mateixes ordes marcarien les pautes a seguir en la seva organització arxivística; en cada visita general un lloc de visita obligada seria l'arxiu, i l'arxiu com a tal apareixerà com un capítol a les Constitucions provincials de cada orde o congregació.

És doncs sota l'òrbita benedictina quan el monestir de Sant Antoni i Santa Clara de Barcelona (comunitat benedictina des del 1513) configura la seva primera organització arxivística i dona al seu arxiu una fesomia pròpia. Sebastià Roger tindrà un nom destacat en aquesta història. L'arxiu, des de l'inici de la història del monestir barceloní tenia un clar caràcter administratiu-patrimonial; és a dir, els seus documents es conservaven pel seu valor administratiu i probatori. D'aquests conceptes es derivaven alguns dels seus trets de l'arxiu: inaccessibilitat i sovint secretisme dels seus fons i una pràctica arxivística que es concretava essencialment en la correcta ordenació i conservació dels documents fundacionals, dels documents i escriptures que asseguraven la propietat i els drets sobre el domini monàstic o d'aquells altres que marquen la disciplina monàstica o la vida en comunitat segons els paràmetres de la seva orde. A aquesta funció de l'arxiu, com a guardià d'uns drets, se li afegia un altre valor, indissociable de fet de la funció arxiu, que és el de

la memòria històrica de la institució, d'acord amb el valor secundari de l'arxiu. Si bé és cert que els documents d'arxiu poden conviure sempre amb aquest valor, de ser font per a la història, és cert també que en aquest cas concret la consciència d'aquesta funció coincideix significativament de nou amb l'actuació de l'arxiver Sebastià Roger al monestir, el qual institucionalitzà la funció clara de l'arxiu a l'interior de la comunitat, designà

les primeres arxiveres, i al costat d'unes primeres directrius per a la correcta gestió d'aquests documents, ordenà també que es fessin les primeres labors cronístiques, d'història del monestir, prenent com a fonts els mateixos documents d'arxiu. Pel que sembla, i segons les pròpies paraules de Roger, les germanes haurien tingut fins aleshores poca cura en redactar la memòria de la comunitat. Un fet d'altra banda que ens pot fer pensar, en realitat, en quines altres vies d'afirmació de la memòria comunitària haurien desenvolupat i que poden passar pel mateix art o se situen en un altre registre, el de l'oralitat.

Més enllà, tanmateix, d'aquesta concepció de l'arxiu, l'arxiu com a tal ha estat un element ben present a la vida de la comunitat; i en aquest sentit l'ha acompanyat en les seves vicissituds històriques: en el trasllat del monestir des de la seva seu original prop de la Ribera de Barcelona fins

al Palau Reial de Barcelona (al costat de la catedral) després de la Guerra de Successió (1717); en els processos d'exclaustració del segle XIX i, més recentment, en els moments crítics de la Guerra Civil Espanyola i l'etapa de la postguerra, quan la primitiva comunitat de clarisses-benedictines s'instal·là a la muntanya de Montserrat (Monestir de Santa Cecília-1952). La memòria viva d'algunes de les germanes recorda encara com les caixes de documents acompanyaren aquest trajecte, que compartiren significativament amb unes altres caixes, les "de les santes", que acollien els cossos d'Agnès i Clara, fundadores de la comunitat. Certament, la conservació, a principis del segle XXI, tant d'una bona part de l'arxiu primigeni com d'aquestes caixes simbòliques, de les mares de la comunitat, en una arqueta, no es pot entendre sense la consciència clara de les diverses generacions de germanes que unes i altres caixes són els dos pilars de la memòria del monestir, de la seva continuïtat i visibilitat en la història.

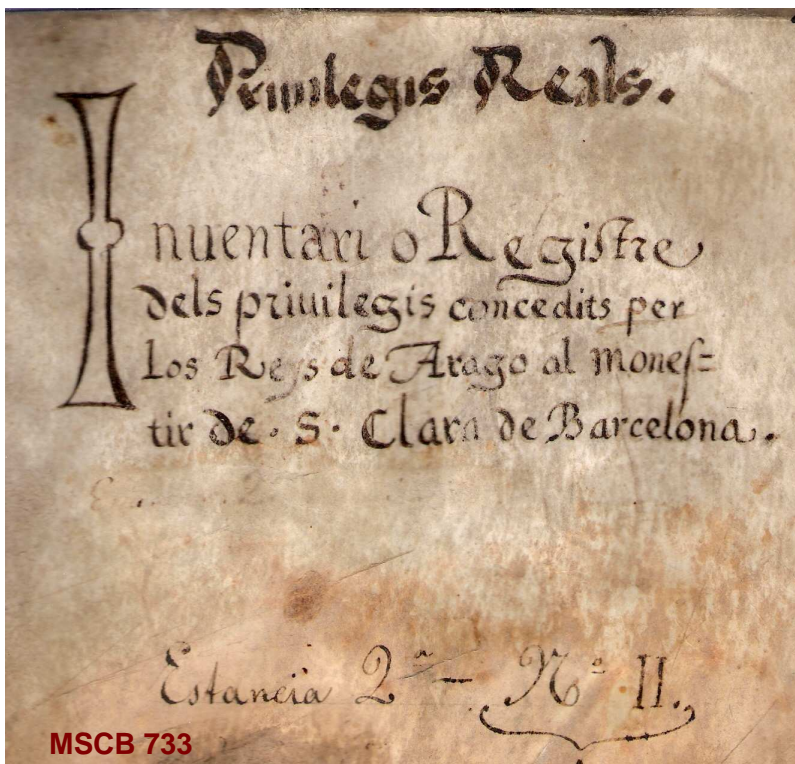
b) Actuacions arxivístiques

Sebastià Roger al final del segle XVI: la primera intervenció arxivística al monestir de Sant Antoni i Santa Clara de Barcelona

La intervenció de Roger es pot situar en el marc d'un moviment més ampli que recorre la història dels arxius i que portà les institucions, tant civils com eclesiàstiques, a dur a terme processos de redreçament i organització dels seus fons, esperonades per les necessitats administratives i les exigències de govern i d'administració en sentit ampli. Com dèiem, també el Concil de Trento s'apunta a aquest procés, incorporant les primeres directrius clares de tractament i institucionalització dels arxius eclesiàstics. El fet puntual que Roger hagués treballat prèviament a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona i que nomenés com a primera arxivera Caterina Çarovira, germana de Dorotea (autora d'unes notes sobre les santes fundadores), ambdues filles de Miquel Çarovira, ciutadà honrat de Barcelona i "versat en escriptures

antigas de la Casa de la Ciutat”, dóna una radiografia interessant del convent a la Barcelona de finals del segle XVI: a l’aguait de totes les novetats que en matèria de gestió d’arxius es fan a la ciutat i en contacte amb les institucions i persones que duen endavant projectes de reorganització d’arxius. Indirectament també, a través de les dues germanes de sang i d’orde, es vinculen l’arxiu i les “santes”.

Sebastià Roger entrà a treballar a l’arxiu del monestir el 1597 sota l’abadiat de Francesca de Montmany (1596-1597). Sabem que el 1591 treballà a l’arxiu del Capítol de la Seu de Barcelona i que era originari de Ripoll (“escrivà de la vila de Ripoll”, s’anomena en els documents).

Treballà a l’arxiu de les aleshores benedictines barcelonines 3 anys, 2 hores al dia, fins al maig de 1600, i va rebre per aquesta feina un salari de 200 lliures. Roger organitzà l’arxiu: classificà els documents i els va descriure en uns instruments, que

encara es conserven a l’actualitat; reben el nom d’"inventaris" o "registres" , i presenten un resum ampli dels documents, classificats per tipologies (privilegis Reis d’Aragó, privilegis i cartes apostòliques, escriptures de coses comuns, censos i censals, ...). L’arxiver va fer també la instal·lació de l’arxiu, marcant en primer lloc els documents amb unes signatures i ubicant-los en nous dipòsits d’arxiu (armaris amb calaixos i prestatgeries obertes) que venien a ampliar els vells baguls o

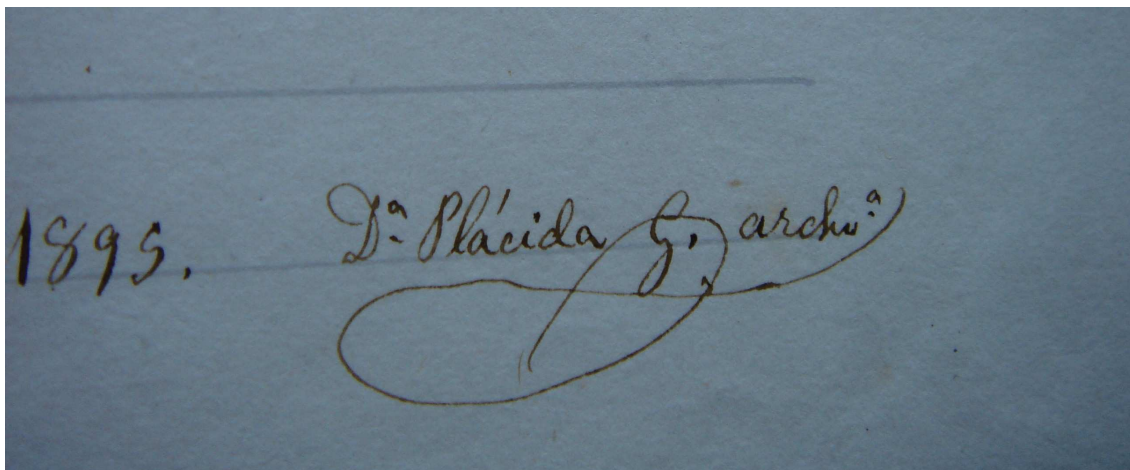

arques baixmedievalls que són descrits als primers inventaris del convent del segle XIV i que tanmateix no desapareixerien en la seva funció de contenidors de documents essencials (butlles pontíficies i privilegis reials). Des d'aleshores l'arxiu com a tal semblava que tenia l'accés al claustre del monestir.

Sebastià Roger designà també unes primeres responsables de l'arxiu: "archiveres", és el nom que reben per primera vegada en el manual o reglament de l'arxiu que redactà el mateix escrivà com a colofó a la seva tasca d'organització de l'arxiu. Les dues escollides, nomenades arxiveres el 1600 foren: Caterina Çarovira (que havia pres l'hàbit el 1581, féu professió el 1584, priora el 1612 i abadessa el 1620; morí el 1630) i Jerònima Caixes. Sempre en nombre de dues, una la "major" i l'altra "menor o segona arxivera", apareixen associades al càrrec de tresorera-dispensera de la comunitat, de manera que molt sovint son termes que apareixen junts, designant una mateixa germana. L'arxivera o arxiveres d'aquests segles moderns són personatges situats en un escalafó important de la jerarquia interna de la comunitat a causa de la responsabilitat que assumia dins de l'esquema de la seva d'administració, tenint cura de la comptabilitat i de l'arxiu. Segons el reglament de Roger les arxiveres hauran d'inventariar i instal·lar els nous documents seguint les directrius marcades per ell, serviran la documentació a les persones que ho necessitin, sempre amb el vist-i-plau de l'abadessa, controlant i documentant aquest préstec, sempre de caràcter intern (advocats, procuradors, notaris); i crearan manuals o llibres amb funcionalitat administrativa o cronística, com ara un recull dels aniversaris de l'església, de "vestuaris, professions i òbits de les monges", d'actes capitulars o de coses memorables del monestir. Pel que fa a la durada del càrrec sembla que era força ampli: en el cas de Caterina Çarovira l'ocupa des del 1600 al 1612, quan és elegida priora i aleshores al seu càrrec se situa Susanna Çacosta, fins aleshores arxivera menor o segona.

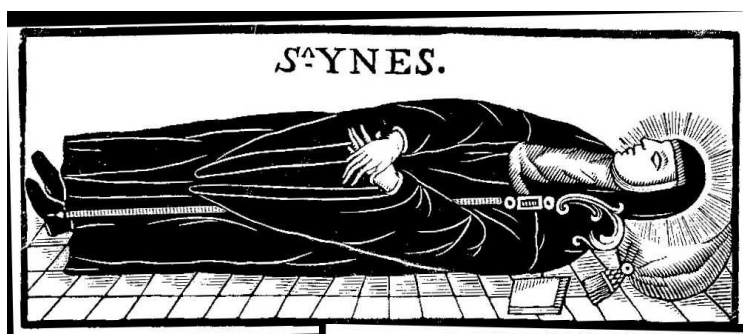
Plàcida Genescà al final del segle XIX: la germana arxivera-historiadora

Entre les moltes arxiveres del monestir, amb noms com Jacoba de Andriani, que a finals del segle XVIII, es mereix l'elogi dels Visitadors, pel seu zel i pels considerables treballs en l'arranjament de l'arxiu, sens dubte hi té un lloc preminent la germana Plàcida Genescà. A hores

d'ara, coneixem la data del seu naixement, 22 d'octubre de 1843, i la de la seva mort, l'any 1913. Sabem també que Plàcida fou nomenada "segona arxivera" el 1892 (essent arxivera major, Ildefonsa Barbara) i quatre anys més tard "arxivera major", càrrec que va mantenir fins el 1898, si bé disposem de molta documentació d'arxiu en què Plàcida, tot i signar ja com a "ex-arxivera", segueix a la pràctica fent funcions d'arxivera. Curiosament, en les dues actes de nomenament de Plàcida com a segona arxivera i arxivera major, respectivament, consta també com a "bibliotecària". Des d'una perspectiva d'història dels arxius i de l'arxivística, diríem que Plàcida Genescà representa l'arxivera del segle XIX que és abans de tot historiadora. L'erudita amb coneixements de paleografia que efectua una feina destacada en transcriure molts dels pergamins, en especial els més importants, i que ens ofereix per tant uns instruments descriptius i d'accés als documents (cartularis) i per l'altra, ens permet tenir coneixement de documents actualment desapareguts i que tanmateix Plàcida va poder transcriure al tombant del segle XIX.

Fent un paral·lelisme interessant amb la seva predecessora, Dorotea Çarovira, Plàcida Genescà s'interessà també per la història i l'origen del monestir. El seu esperit racional, tanmateix, la porta a desestimar qualsevol tret de veracitat a la llegenda fundacional del monestir. En una carta que Plàcida adreça a la superiora del convent de clarisses d'Almazán (Sòria), que una altra tradició diu ser fundat per la mateixa

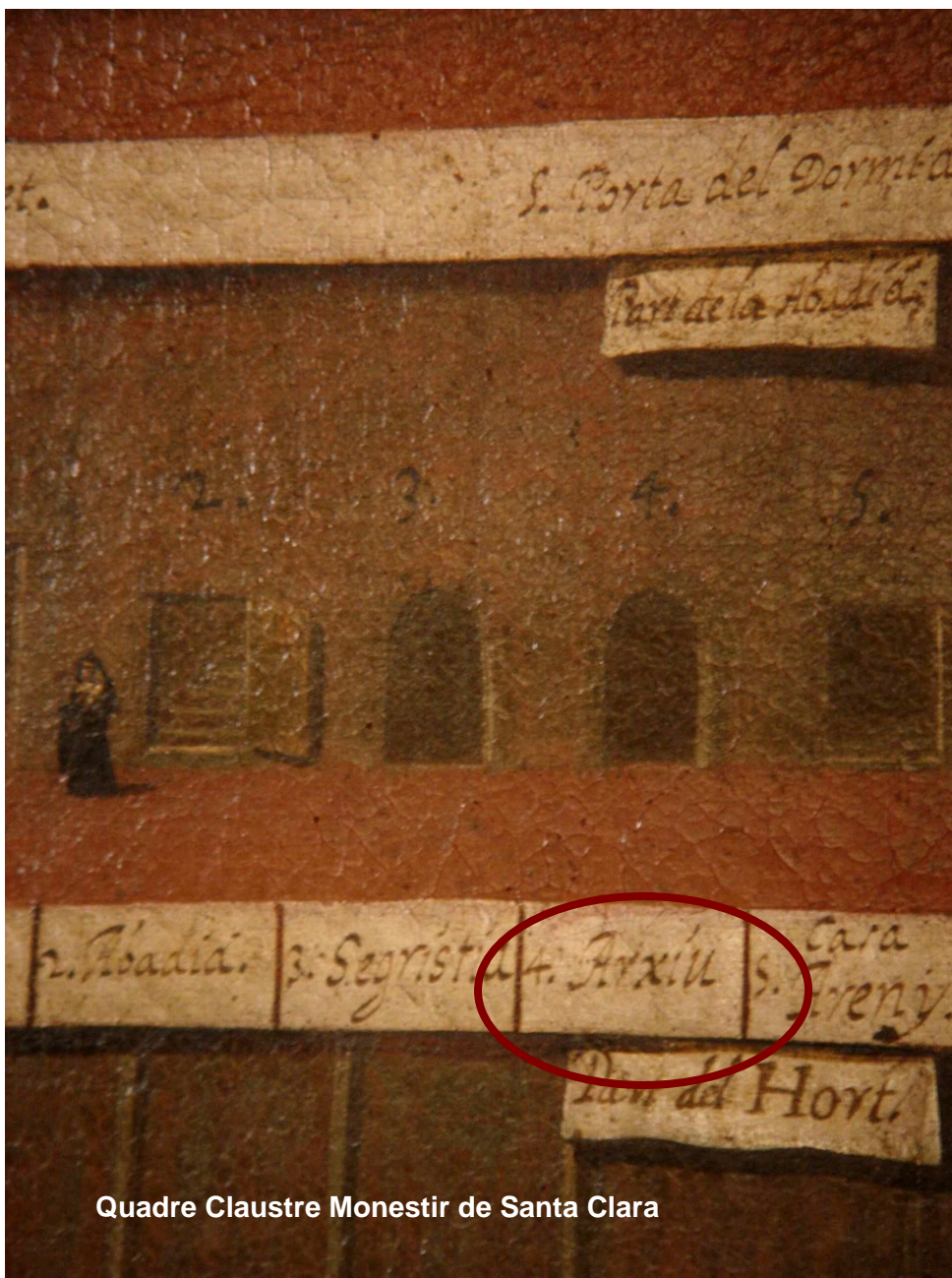
Boix Sta. Agnès

Boix Sta Clara

Clara de Janua, és determinant al respecte: "En nuestro archivo no tenemos ningún documento auténtico que diga que las dos religiosas llegaron a este puerto de Barcelona en barquilla sin velas ni remos. Esto sólo consta por tradición". Pel que fa a la devoció envers els cossos de les "santes fundadores", Agnès i Clara, no amaga que "custodiamos con mucha devoción los venerados cuerpos de Inés, primera abadesa, y Clara, los cuáles se conservan incorruptos"; però al llarg de l'exposició, s'apressa a dir que la seva veneració es feia sobretot abans del Decret d'Urbà VIII, que prohibia la representació amb l'aurèola de la santedat a persones no beatificades o canonitzades, la col·locació d'espelmes, retaules, etc. davant del seus sepulcres o la impressió dels seus suposats miracles o revelacions; i, d'acord amb aquest decret del no culte, l'apel·latiu de "santes" és més una opinió privada, sense voluntat alguna d'avançar-se al judici de l'església, la única, a través de la Santa

Seu, que es reserva la inclusió d'una persona en el catàleg de sant i beats.

Quadre Claustre Monestir de Santa Clara

c) Dipòsit d'arxiu: trasllats i pèrdues i dispersió de documents

Seguint els avatars de la pròpia institució monàstica, els documents de l'arxiu s'han ubicat en dipòsits diferents. L'emplaçament original de la comunitat fou prop del barri de la Ribera, entre el Rec comtal i la muralla nord-est (actual Parc de la Ciutadella). Abans de la intervenció de Sebastià Roger (1598-1600) sembla ser que un primer arxiu monàstic ("ll caixes en què estan les cartes") són al dormitori mateix de la comunitat,

reprement el vell model medieval de les grans arques, caixes o baguls. Amb el projecte de Roger sembla que s'institucionalitza un espai com a tal per l'arxiu, al qual es tindria accés des del claustre; es creen també unes estances internes per als 4 grans armaris que contindran a partir del final del segle XVI part de la documentació, amb rètols amb referències al seu contingut, prestatgeries obertes que contenen els llibres de comptes, els inventaris i la documentació administrativa-comptable que es necessitava més a mà, i un altre armari per als altres llibres de l'arxiu. Continuarien els vells baguls medievals, que contindrien un d'ells les butlles papals i l'altre els privilegis reials, que sabem que foren repintats al principi del segle XVII.

Amb la destrucció d'aquest primer monestir per part de les tropes de Felip V el 1714 i, sobretot, la construcció en aquesta zona de la Ciutadella, la comunitat passà a viure entre el 1717 i el 1718 a les dependències del Palau reial de Barcelona (Sala del Borboll, actual sala del Tinell, i Palau dels Virreis). Dependències que foren donades per la mateixa monarquia borbònica i que la comunitat va mantenir fins l'esclat de la Guerra Civil espanyola, si bé cal precisar les dues exclaustracions que patí el convent: a la primera, entre 1835 i 1852, comunitat i probablement arxiu foren allotjats en cases de particulars; a la tornada al Palau les dependències del Palau del Virrei havien estat ocupades per l'Arxiu de la Corona d'Aragó (fet que va propiciar d'altra banda un litigi amb l'Arxiu i el seu director, Pròsper de Bofarull). Al segon procés d'exclaustració, entre 1869 i 1872, comunitat i arxiu compartiren un pis a la Riera de Sant Joan de Barcelona; sabem també que una veïna deixà un magatzem on anaren a parar "les grans caixes amb les preciosos (*sic*) restes de les santes fundadores".

Durant la Guerra Civil Espanyola el fons de Santa Clara fou custodiat com d'altres arxius públics i privats catalans per la Secció d'arxius del Servei del Patrimoni Històric, Artístic i Científic, dirigit per l'historiador i

director de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Agustí Duran i Sanpere. Segons el relat que es va coneixent d'aquest salvament i protecció dels arxius catalans durant la guerra, el fons de Sant Antoni i santa Clara es conservaria, com d'altres arxius, en algunes de les seus d'aquest Servei de la Generalitat: la Casa de l'Ardiaca, algunes cases particulars de Sant Just i Sant Gervasi. Al convent de l'Esperança, al Palau Episcopal i, finalment, al monestir de Pedralbes, un indret més a recer de l'impacte de les bombes sobre la ciutat. La crònica del monestir anota que el 27 de juliol de 1939 les monges anaren a la Biblioteca de Catalunya retrobant la biblioteca i part de l'arxiu, i també al Palau Nacional (seu del Museu d'Art de Catalunya) per recuperar alguns dels altars de l'església monàstica. Es precisa que el fons de la biblioteca i l'arxiu es guardà temporalment al monestir de Pedralbes i el tresor artístic al de Sant Pere de les Puelles fins que la comunitat es pogué reagrupar de nou a un casa del carrer Copèrnic de Barcelona. És probable que una part del fons documental es perdés o es dispersés en aquests seguits d'episodis i trasllats, com també fou el cas, possiblement més acusat, del seu important patrimoni artístic.

Pel que fa a la dispersió d'aquest fons documental, a hores d'ara es coneix que l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona conserva un total de 6 manuals notariais confeccionats per notaris i escriptors del monestir (1443-1505).

A la casa de l'Ardiaca de Barcelona, s'hi troben un Inventari Monestir de 1624 i un Manuscrit (esborranys).

A la Biblioteca de Catalunya, un llibre de Censos i Censals de Sta. Clara 1700-1720, així com una Regla de Sant Benet en pergamí.

A l'Arxiu de la Corona d'Aragó es conserva un conjunt de pergamins procedents del monestir: un total de 14 unitats amb una cronologia 1429 - 1599 i un llibre de comptes.

Finalment, a l'Arxiu General de Simancas (Valladolid) es conserva un lligall sobre el monestir (legajo 294), dins de la Secretaria de la Sección Gracia y Justicia (Monjas).

3. Cronologia

Dates de producció // dates de formació
(1085-1952) // (1236-1952)

Si bé el primer document pròpiament del fons és del 1236, data en què un grup de germanes penitents demanen ser reconegudes com a monges de Sant Damià, el fons acull documents de cronologies anteriors que per diferents motius han arribat a l'arxiu (documents privats de les monges, escriptures de terres donades a la comunitat, etc.).

4. Volum i metres lineals

El fons de Santa Clara, el més antic i més ampli, conté un total de 111

caixes amb unes 1454 unitats documentals en suport paper i en format llibre o lligalls, i una col·lecció de 2958 pergamins. 15 metres lineals.

5. Suports i classes

Els suports majoritaris que es conserven són el pergamí i el paper. També trobem una col·lecció de segells: de paper, de cera o plom; alguns dels quals estan deslligats del seu document, així

com una col·lecció de fotografies, una altra d'estampes, de dates més recents.

Pel que fa a les classes de documents, la majoria són documents textuals; si bé cal tenir en compte algunes sèries que incorporen un component decoratiu important, en imatge. Pensem en les cartes de professió, els juraments i confirmacions d'abadesses, que acullen, sobretot les dels segles XVII i XVIII, les armes heràldiques de la monja professa o de l'abadessa en qüestió. S'hi afegirien els documents pròpiament en imatges: fotografies, tant en positiu com en negatiu.

6. Llengua

Les llengües que s'empren segons els diversos moments històrics o segons l'organisme que genera el document són: Llatí, català, castellà.

7. Contingut: tipologies documentals més significatives

Si donem un cop d'ull a les tipologies documentals més antigues conservades al fons de Santa Clara, trobem un primer gruix significatiu de documents en pergamí que la comunitat va rebre a l'inici de la seva història de les autoritats pontifícies, episcopals, reials, així com de les diverses autoritats franciscanes (ministre general, ministre provincial, custodi, guardià) i que defineixen aspectes essencials de la seva fundació, tant en el seu perfil comunitari (regla i disciplina monàstica, nombre de membres, eleccions d'abadesses, etc.), jurisdiccional (exempcions i drets), urbà i patrimonial (donacions). Es tracta en la majoria de casos de documentació original, tot i que ben aviat la comunitat es dotarà de trasllats dels documents més significatius i és sota aquesta tradició documental que ens ha arribat fins a nosaltres. A aquesta documentació fundacional se li afegirà documentació de particulars o de la reialesa (testaments amb llegats, donacions *pro anima*,

institucions d'aniversari i fundacions de beneficis) que és reflex dels lligams espirituals de la societat amb el monestir, del seu paper de benefactor espiritual i de la força i atracció espiritual que exercia aquesta comunitat de menoretas a la Barcelona medieval i moderna; documentació important també pel seu valor econòmic perquè implica l'ingrés d'unes deixes monetàries o sovint la integració d'algun element al patrimoni monàstic (terres, però sobretot cases de l'entorn, vinyes, rendes de forns i molins, censos i pensions de censals).

Carta de Professió Teresa de Josa - 1700

Progressivament la comunitat generarà la documentació administrativa que marca els aspectes de la gestió i explotació d'aquest primer patrimoni de la comunitat: contractes d'establiments o altra tipologia de contractes agraris, de lloguer o d'explotació de béns urbans (incloent-hi els forns), així com l'expansió d'aquest domini (contractes de compravenda) o la seva gestió (nomenaments de procuradors, actes de procura). Pel que fa a l'àmbit de la vida comunitària, l'arxiu conserva

també la documentació relativa a l'ingrés d'una nova novícia que tipològicament pot ser una donació en ocasió de professar o també un testament. La destacada sèrie de cartes de professió monàstica són d'època benedictina (1523-1951). Finalment cal destacar que alguns dels documents d'aquest primer arxiu medieval són documentació en pergamí que les noves membres aporten al seu ingrés al monestir: documentació de tipus econòmic que garanteix i dóna fe de les noves propietats i drets que han revertit, o podran fer-ho, a la comunitat.

Si analitzem ara la documentació en paper i en format manual o llibre, és aquella que genera bàsicament la comunitat en l'exercici de les seves activitats, de caràcter intern i amb un valor clarament administratiu. En primer lloc cal dir que hi ha un buit important d'aquest tipus de documentació pel que fa als primers segles de la comunitat clarissa o el que seria l'arxiu medieval, més enllà de la destacada i força nombrosa col·lecció de pergamins. De fet les principals sèries documentals semblen iniciar-se i mantenir-se a partir de la ubicació de la comunitat a la família benedictina. Aquest fet pot tenir diverses interpretacions. En primer lloc no caldria negligir el fet que la comunitat pot haver perdut part del seu patrimoni, més encara si pensem en les vicissituds històriques patides i els seus canvis de seu. No cal oblidar però, i més si pensem que l'arxiu és també registre de la memòria, que les primeres clarisses barcelonines no donaren un lloc clau al registre o memòria escrita; persistint per contra una tradició oral, una oralitat, que també advertim en el pensament i model espiritual de la mateixa Santa Clara, i que apareix clarament per exemple en l'origen i manteniment de la llegenda fundacional. Una postura davant el registre escrit o patró de l'escriptura que, per contra, fou sempre clar en la família monàstica benedictina. En segon lloc, no podem deixar de pensar en els canvis de plantejament en la producció, organització i conservació de documents, i en general de la funció arxiu, que es comencen a notar en l'arxivística eclesiàstica al llarg del segle XVI

i de manera més clara arran de les disposicions sobre arxius i documents del Concili de Trento (i que al nostre monestir es notaria a partir de la intervenció de Sebastià Roger).

En el bloc de documentació en paper i format manual, un dels primers llibres generats i mantinguts per la comunitat són els llibres de comptes, d'entrades i sortides, que es deriven d'una funció administrativa i comptable. Són llibres de caràcter general creats pel procurador o ecònom o les tresorereres, o més específics generats per diferents oficis de la comunitat (pastrinyera, infermera, sagristana, etc.). Sembla ser, si atenem al testimoni de Sebastià Roger, que hi hauria hagut a l'arxiu un primer llibre de comptes del procurador de l'any 1324; data que torna a posar sobre la taula el buit documental que existiria de nou respecte a la data de fundació del monestir; aspecte que el mateix Roger no s'està de constatar, sense donar malauradament cap resposta. Si bé la figura del procurador del monestir, que recaurà progressivament en la figura d'un prevere beneficiat a l'església del monestir, apareix ja des de mitjan segle XIII generant algun memorial de rendes i llibres de comptes, existeix de manera paral·lela la figura de les tresorereres que anoten les entrades i despeses també en un manual de comptes i que a partir del segle XVI seran anomenades dispenseres-arxiveres, fent de pont entre el procurador i la comunitat. En segles moderns, la tipologia comptable s'amplia i es diversifica amb la presència de la sèrie d'espèculos o anotacions d'entrades a càrrec del procurador i de les dispenseres-arxiveres i els llibres o caixes de la dispensa anotada de nou per les dispenseres-arxiveres d'aquesta època moderna. Al llarg dels segles XVII i XVIII apareixen noves sèries relacionades amb l'administració i comptabilitat portada a terme pel procurador del monestir: memorial de rendes, índex de rendes o censals, alguns dels quals es poden relacionar amb les capbrevacions; així com la destacada documentació relacionada amb la creació de censos i censals. Des del segle XV es conserven els

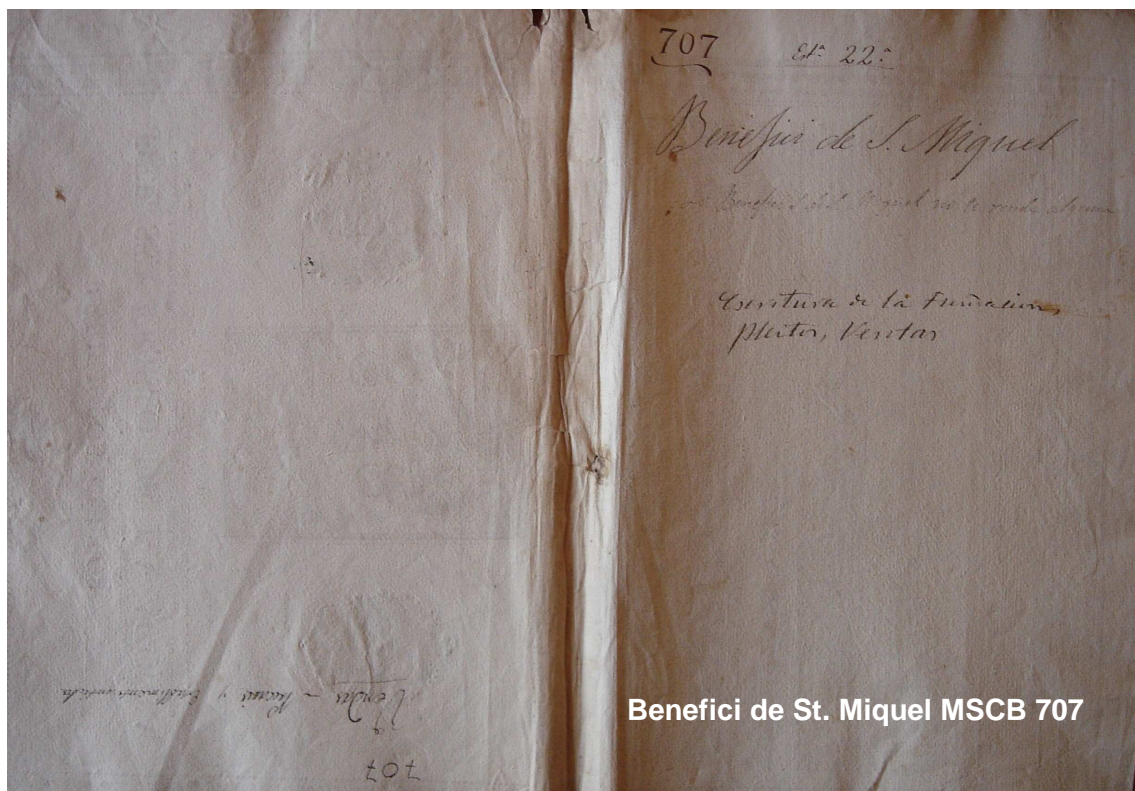
albarans o rebuts que emeten alguns dels personatges de l'òrbita de l'administració de la comunitat, que en molts casos és la confirmació que ha rebut la partida de diners que li correspon en el seu ofici de mans del procurador primer i de la dispensera-arxivera més endavant.

Formant part també de la funció administració se situen els "llibres de la procura, de la procuració o rebost" que genera la procuradora de la comunitat. En ells s'anota la rebuda de diners per a la "dispensa de la setmana", a continuació les despeses concretes en la gestió i compra d'aliments i finalment la distribució de diners, "pencions o semana" donada a cada una de les monges de la comunitat. Altres oficis que produeixen des d'antic documentació d'arxius són: el pastrim (a càrrec de la pastrinyera, que genera llibres on anota les rebudes de forment (blat) o segó i que sovint incorpora les porcions de pa, blanc o moreno, o les coques donades a les monges i a d'altres membres de la comunitat); la infermeria i la casa de l'aiguarós (ofici a mig camí entre l'apotecaria i la rebosteria que produiria l'aigua de roses, per a la fabricació de codonyats, flaons o torrons, no exclusivament per a ús intern probablement, i que confeccionava també les "enramades", guarniment de rames, herbes i flors, per a alguna festivitat important.

De la funció comunitat, destaquem la sèrie antiga dels inventaris generals del monestir (1337-1921), que s'inicia amb un document prou important: l'inventari que es va fer arran de la visita que el ministre provincial d'Aragó, Ramon de Bas, realitzà a la comunitat i que significà l'aplicació de les disposicions i normatives contingudes a les Constitucions de Benet XII, que serien la primera onada de reforma dels monestirs femenins, precedent dels processos més clars de reforma monàstica de finals del segle XV i que tantes conseqüències tindrien per al nostre monestir. En aquest àmbit de classificació, retrobem també les actes capitulars del convent recollides en un llibre (en paral·lel als actes formals que prenia el

notari i escrivà del monestir i que retrobaríem als manuals notarial) i les cròniques-memòries del monestir, en ambdós casos iniciats arran de la intervenció de Roger a l'arxiu del monestir i de les disposicions que en matèria de producció de documents i d'arxiu emanen de Trento. La sèrie de llibres normatius, com les Regles de sant Benet (segles XVI-XIX), les Constitucions monacals (segles XVI i XVII) i la dels Costumaris (segles XVIII i XIX), es conserven tan sols de l'etapa benedictina de la comunitat, com també de la funció culte, el conjunt de Cerimonials i Rituals (de la vestició, del visitador) (segles XVI- XIX).

En tant que institució religiosa, el monestir mantenia un lligam espiritual i devocional amb la societat del seu temps, a qui oferia un seguit de serveis religiosos de culte que es concretaven bàsicament en les fundacions de misses, aniversaris i sufragis, causes pies i fundacions

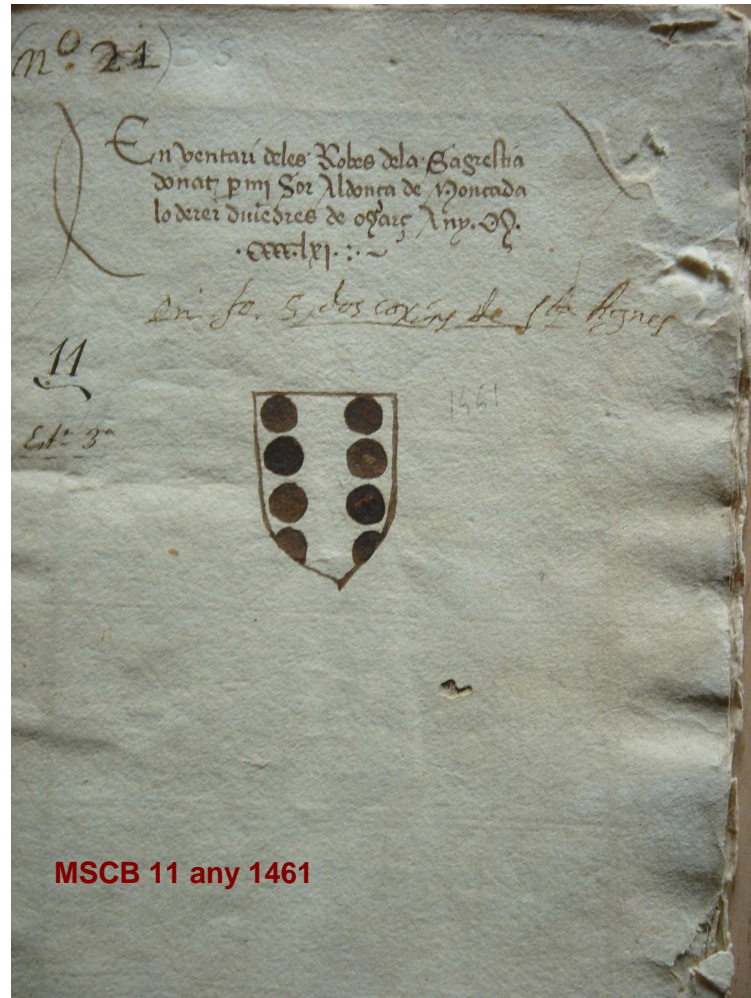

Benefici de St. Miquel MSCB 707

adventícies, així com en la dotació de beneficis a l'església del monestir, que en el nostre cas se centrarien, si més no en els primeres segles medievals, entorn als nou santoral franciscà (Sant Antoni a l'altar major, santa Clara a l'altar homònim - 1383) i progressivament, a d'altres sants; en ordre d'antiguitat a: sant Jaume (1304), Sant Gabriel i santa Bàrbara (1418), Santa Magdalena (1468), sant Honorat i Santa Oliva (1503), sant Bernat (1522), Sant Miquel (1586), sant Joan (1602). La gestió d'aquests serveis produeix sèries documentals, com ara els lligalls de beneficis, que contenen tota la documentació relacionada amb el benefici (acta de fundació, rendes, escriptures), els responsables del manteniment del culte (domers, beneficiats), i els ingressos i despeses que es reben per l'execució i manteniment del servei.

En aquesta secció pren autonomia la sagristia i l'ofici de la sagristana, que genera des del final del segle XIV documentació pròpia: llibres de comptes generals que anoten les diverses entrades, com ara les ofrenes o "ofertes" per contribuir al culte, o els ingressos en concepte de fundacions adventícies, aniversaris i sufragis; i les despeses, com ara les dels "revestits" o vestidures sacerdotals, les de cera, o les generades per les "empaliades", o guarniment dels altars amb damassos o d'altres teles en motiu de festivitats importants com les de santa Clara i les de sant Llorenç. L'ofici de sagristana genera també els inventaris de sagristia, que són registres o memorials que, com d'altres càrrecs comunitaris, serveixen per donar compte de la gestió feta. La interessant sèrie d'inventaris de sagristia de l'arxiu del monestir, d'àmplia i continuada cronologia, 1389-1896, ens permet prendre el pols a la riquesa material de comunitat així com el primer perfil de la seva biblioteca monàstica en

anotar de manera més o menys precisa segons els casos, els objectes presents en aquest espai (ornaments i vestimentes litúrgiques, llibres del cor, orfebreria, etc.). Menció a part també per a l'administració dels bacins de l'església a càrrec de la "bacinera", o també anomenada "obrera", que s'encarrega de gestionar aquesta almoina o accepta que recull la

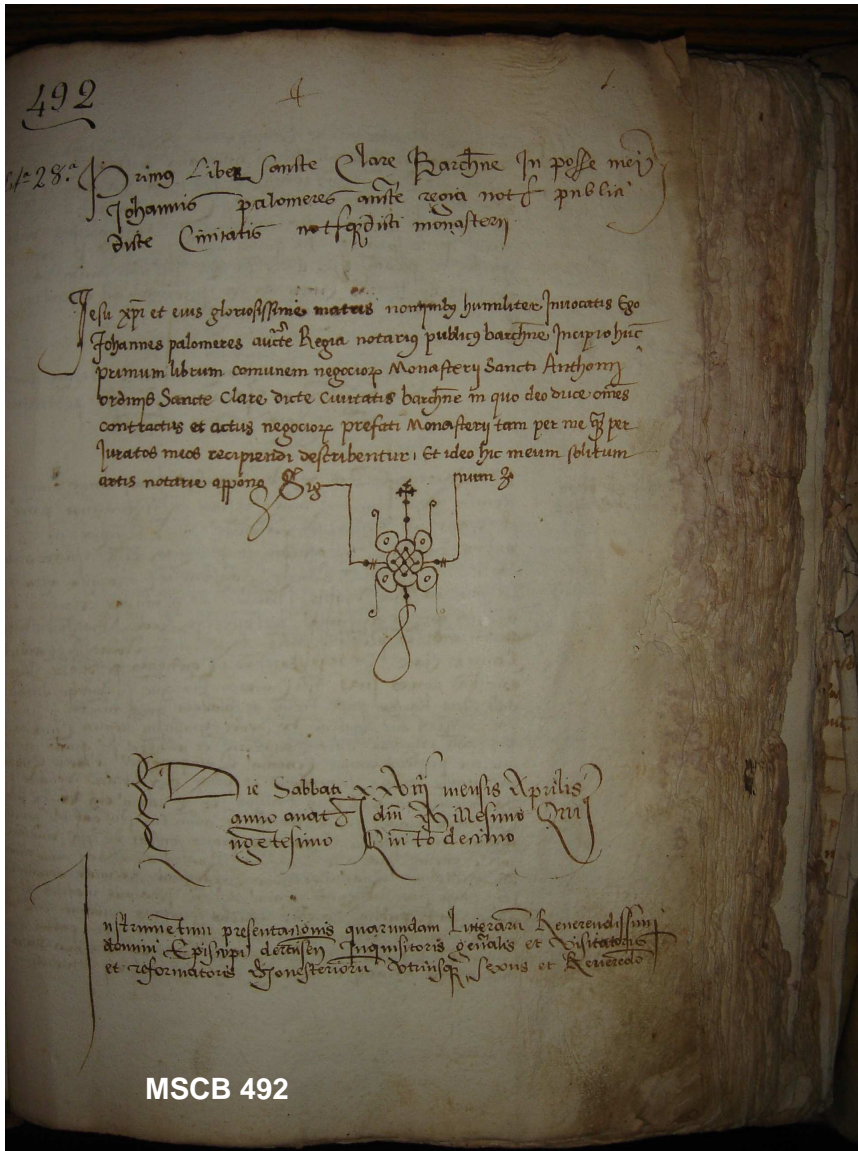
comunitat del monestir a través dels plats fondos o altres recipients. El primer bací documentat és el de l'obra (1232-1439); això és, de l'almoina aconseguida per fer front a les despeses de l'edifici eclesiàstic. Al principi del segle XVI la sèrie es diversifica en el "Bací de les ànimes del purgatori" i en el "de Nostra Senyora".

La sèrie de plets que enfrontaven la comunitat amb algun particular o una institució conformen un conjunt abundant i interessant, tant per la seva continuïtat cronològica, des del segle XIV fins mitjan segle XX, com per la seva varietat temàtica, els seus actors i protagonistes. Són majoria els que tenen com a punt de litigi l'element econòmic i patrimonial, testimoni de la tenacitat i interès de la comunitat en la defensa del seus drets. Curiosament el primer plet que inicia aquesta sèrie és el que va mantenir

la comunitat amb els framenors (1393). Al segle XVII la comunitat va litigar també amb el Comú de Barcelona per qüestions urbanístiques, en concret per la construcció del terraplè de la muralla que ocasionà problemes al complex monàstic que estava annexat a aquest recinte emmurallat. El desenvolupament del plet comportà l'execució d'un seguit de plànols i documentació gràfica, plenament interessant si pensem que fou una zona malmesa durant la Guerra de Successió i posteriorment enderrocada per a la construcció de la Ciutadella.

Si seguim amb la definició de les principals tipologies documentals, cal dir que hem optat, per la seva especificitat i pel fet d'haver-se creat originàriament com un conjunt, per mantenir una secció denominada "Monestir", amb documentació referida a l'edifici monàstic i a l'entorn de dos fets cabdals en la història de la comunitat: la destrucció de l'antiga seu a la Ribera i la instal·lació de la comunitat al Palau reial de Barcelona. En el primer cas, el convent encapçalà un seguit de demandes judicials encaminades a fer el peritatge dels censos i rendes perdudes per la guerra i per la construcció de la Ciutadella; un aspecte essencial per una comunitat que aplegava bona part de les seves rendes i possessions en aquest entorn urbà proper. En el segon, la comunitat hagué d'adequar unes antigues dependències reials a les exigències de vida d'una comunitat de clausura: el palau pròpiament, els seus entresols i la Sala del Borboll, aquesta com a església del nou monestir. En aquesta nova seu, la comunitat patí també la primera exclaustació, en què les germanes hagueren de viure a cases de familiars fins a la tornada al monestir l'any 1852; i una segona exclaustació, entre 1869 i 1872, en què la comunitat compartí un pis a la riera de Sant Joan. Dels anys de la primera exclaustació data el litigi obert entre el convent i el recentment creat Arxiu de la Corona d'Aragó, que hauria ocupat part de les dependències monàstiques.

MSCB 492

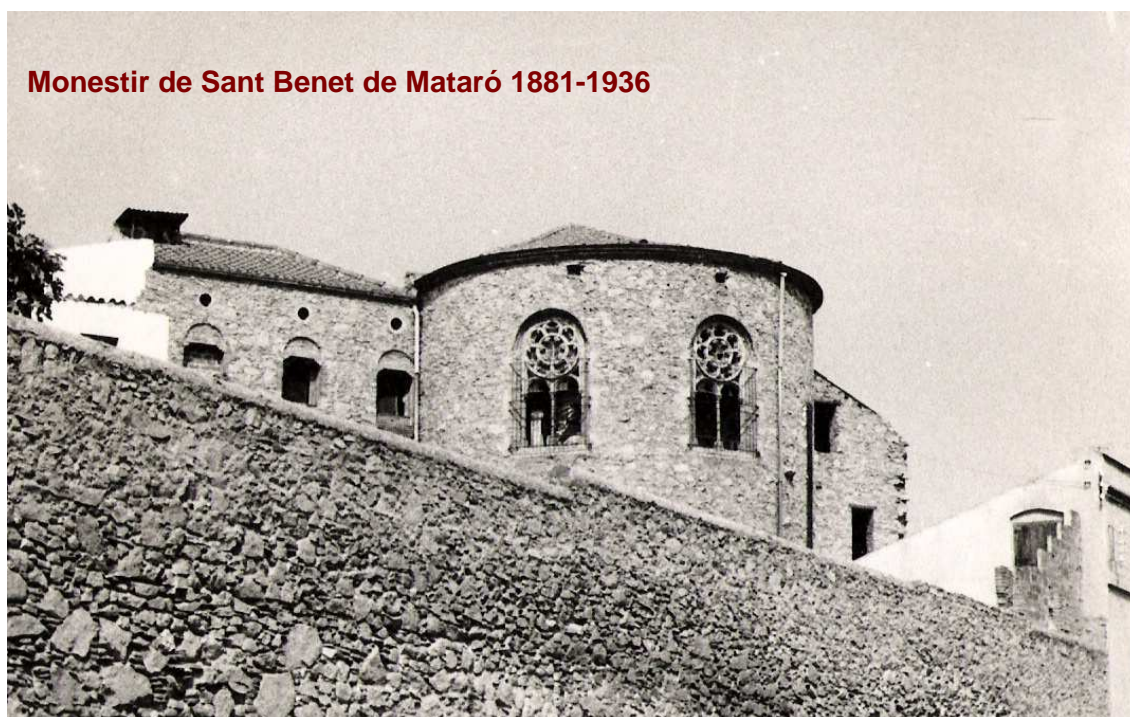
La secció de documentació notarial conté, d'una banda, les escriptures notariales (donacions, testaments, capitols matrimonials, poders, etc.), de caràcter privat i que per diverses vies han arribat a formar part del fons del monestir; si bé cal suposar que principalment eren docu-

mentació procedent de les mateixes monges i de les seves famílies o documentació que ha arribat juntament amb alguna terra o donació. D'altra banda, hi ha la sèrie pròpiament de manuals notariales, confeccionats pels notaris i escriptors propis del monestir. La seva seqüència cronològica, del 1515 al 1740, coincideix significativament amb l'entrada del monestir a la família benedictina.

Hem convingut a obrir una secció de documentació aliena que, per algun o altre motiu, ha passat al fons de l'arxiu; destacant la documentació de la família Llupià. Finalment hem tancat el quadre amb una sèrie interessant d'instruments arxivístics i de gestió de l'arxiu, entre els quals

sobresurten els que confeccionà Sebastià Roger al final del segle XVI, així com els de la germana Plàcida Genescà al final del segle XIX.

La biblioteca del monestir de Sant Antoni i Santa Clara conté prop de 200 volums, de diverses mides i gruixos. El llibre més antic és una “Regla y Vida de San Benito, en romance y latín”, del 1543. Hi ha llibres des del segle XVI, fins a inicis del segle XIX, amb la inscripció “Propiedad del Real Monasterio de S. Anton y Sta Clara, de Religiosas Benedictinas, de la ciudad de Barcelona” o “Ad usum d’una monja”. La major part són de tipus espiritual i pietós, també litúrgics o de temes més profans, referents al cant, o a la cuina, ...

b)El fons de Sant Benet de Mataró

El monestir de Sant Benet de Mataró, fou fundat l’any 1881, pel desig de fer vida en comú, en contrast amb la vida que es vivia als monestirs de l’època, per M. Carme Llinàs, monja procedent del monestir de Sant Daniel de Girona i Maria Font i Rosa Cases, monges procedents del

monestir també benedictí de Sant Pere de les Puel·les. La seva ubicació original fou la ciutat de Mataró, en un primer moment i provisionalment a l'antic convent de les Filepenses, al carrer de Sant Josep, i des de 1889 al nou convent situat als afores, a l'”Horta dels Genovesos”. Amb la Guerra Civil espanyola se'ls expropià el monestir i l'any 1939 s'instal·laren al Monestir de Santa Cecília de Montserrat, cedit per la comunitat de Montserrat i el 1952 es fusionaren amb les antigues clarisses-benetes de Barcelona en la nova comunitat de Sant Benet. Aquest segon fons és força pobre; ja que compta només amb 5 capses que contenen un centenar de documents. El seu arxiu fou cremat i la majoria dels documents són còpies dels que s'han pogut recuperar per diversos mitjans.

c)El fons de Sant Benet de Montserrat

El tercer i darrer fons d'arxiu, el de Sant Benet de Montserrat, és el que es formà l'any 1952 amb la fundació de la nova comunitat benedictina, fruit de la fusió dels dos monestirs anteriorment citats. El 13 de maig de 1952 l'antiga comunitat de Sant Antoni i Santa Clara de Barcelona es traslladà també a Santa Cecília, fusionant-se amb la de Sant Benet de Mataró per donar lloc a

la nova comunitat de Sant Benet de Montserrat. Les monges signen l'estabilitat pel nou monestir l'11 de juliol d'aquest mateix any (1952). Dos anys després (1954) prengueren possessió de part del nou monestir edificat a la mateixa muntanya de Montserrat, a l'entorn de les antigues dependències rehabilitades de l'hotel Marçet i en un nou complex arquitectònic, signat per l'arquitecte Lluís Bonet. En els seus 55 anys de vida, aquesta comunitat ha produït unes 30 capses, sense arribar encara a una catalogació actualitzada.

